

FAKTOR-FAKTOR PELAKSANAAN PROGRAM PEMULIHAN AKHLAK YANG BERKESAN UNTUK PESALAH KANAK-KANAK

(Factors Involved in Implementing Effective Moral Rehabilitation Programmes for Child Offenders)

Hezzrin Mohd Pauzi, Nor Jana Saim, Norulhuda Sarnon @ Kusenin & Mohammad Rahim Kamaluddin

ABSTRAK

Program pemulihan untuk pesalah kanak-kanak merupakan satu perkhidmatan pemulihan akhlak yang disediakan untuk kanak-kanak yang telah melakukan kesalahan atau jenayah. Program ini perlulah dilaksanakan dengan berkesan agar pesalah kanak-kanak ini tidak lagi mengulangi kesalahan atau jenayah kelak. Oleh itu, artikel ini membincang tentang faktor-faktor pelaksanaan program pemulihan akhlak kanak-kanak yang berkesan. Antara faktor-faktor dibincangkan dalam artikel ini adalah kemudahan fizikal, kemahiran pelaksana program, sikap pelaksana program, proses pengajaran, sokongan pentadbir serta penilaian program. Metodologi kajian ini adalah berasaskan analisis kandungan iaitu melalui pembacaan artikel-artikel dan buku-buku yang berkaitan pelaksanaan program pemulihan akhlak yang berkesan. Perbincangan ini bermanfaat dari sudut kerja sosial dan kepenjaraan khususnya dalam bidang pemulihan akhlak yang melibatkan pesalah kanak-kanak. Ianya satu perbincangan yang penting dalam praktis kerja sosial yang mana dapat membantu pelaksana-pelaksana program dan pekerja-pekerja sosial bagi meningkatkan mutu perkhidmatan pemulihan akhlak di Malaysia.

Kata kunci: Kerja sosial, faktor-faktor pelaksanaan program, program pemulihan akhlak, pesalah kanak-kanak.

ABSTRACT

Moral rehabilitation programmes are provided for child offenders who have committed an offence or crime. Such programmes should be implemented effectively, so that, these child offenders will not repeat the offences or crimes in the future. Therefore, this article discussed factors involved in implementing effective moral rehabilitation programmes for child offenders, including the provision for physical facilities, competency of programmes executive, attitudes of programmes executive, teaching process, administrative support and programme evaluation. The methodology of the study was based on content analysis, namely, reading of articles and books related to the implementation of effective moral rehabilitation programmes. This discussion was particularly useful, from the perspective of social work specifically, for the moral rehabilitation aspect involving child offenders, as it could assist

programmes executive and social workers officials to improve the quality of moral rehabilitation services in Malaysia.

Keywords: Social work, factors implementing programs, moral rehabilitation programmes, child offenders.

PENGENALAN

Program pemulihan merupakan satu bentuk perkhidmatan sosial bagi memulihkan individu yang menghadapi masalah tingkah laku negatif (Barton 1999). Salah satu golongan yang berisiko untuk terlibat dengan jenayah adalah golongan kanak-kanak. Menurut Akta Kanak-Kanak 2001, kanak-kanak ialah individu yang berumur bawah 18 tahun. Mengikut Kanun Keseksaan (Akta 574), seseorang kanak-kanak itu mempunyai tanggungjawab jenayah apabila berumur 10 tahun sehingga berumur bawah 18 tahun ketika melakukan jenayah. Antara jenayah yang seringkali dilakukan kanak-kanak adalah jenayah harta benda seperti mencuri, pecah rumah, pergaduhan dan sebagainya. Namun demikian, jika permasalahan jenayah ini tidak dibendung, kanak-kanak ini akan terus melakukan jenayah sehingga berani melakukan jenayah yang lebih berat seperti membunuh, merompak dan merogol. Oleh itu, usaha pemulihan dari aspek tingkah laku dan aspek mental perlu dilakukan kepada mereka yang melakukan jenayah.

Di negara-negara Barat seperti Britain, Kanada dan Australia, mereka menitikberatkan pendekatan-pendekatan serta ciri-ciri pelaksanaan pemulihan akhlak yang efektif ke atas pesalah kanak-kanak. Salah satu pendekatan pemulihan yang berkesan ke atas pesalah kanak-kanak adalah pendekatan Terapi Keluarga Multidimensi (Multidimensional Family Therapy) yang banyak diamalkan di luar negara. Pendekatan ini melibatkan pelbagai anggota masyarakat terutamanya penglibatan keluarga pesalah. Selain itu, ciri-ciri pelaksanaan lain yang diberi penekanan di negara-negara Barat adalah seperti sumber-sumber program iaitu kemudahan fizikal, sumber manusia, kemahiran pelaksana program pemulihan, aktiviti-aktiviti pengajaran serta penilaian. Antara pengkaji-pengkaji Barat yang memfokuskan kajian berkaitan sumber-sumber program dan aktiviti-aktiviti pelaksanaan pemulihan iaitu Gendreau dan Ross (1987); Hollin, Epps dan Kendrick (1995); Barton (1999); Bramley (1996); Brower (2013) serta Bartollas dan Schmallegger (2014). Daripada kajian-kajian pengkaji-pengkaji ini, didapati bahawa ciri-ciri pemulihan yang berjaya bukan sahaja dari segi pendekatan yang digunakan tetapi juga elemen-elemen pelaksanaan program seperti penyediaan kemudahan, kemahiran pelaksana, sikap pelaksana, proses pengajaran, sokongan pentadbir dan penilaian program. Kesemua elemen ini dikatakan sebagai penggerak kepada sesebuah program pemulihan akhlak.

Di Malaysia, perkhidmatan pemulihan untuk pesalah kanak-kanak adalah pendidikan melalui sistem persekolahan (Darussalam Budin, 2014; Kementerian Pelajaran Malaysia, 2012). Antara jenis-jenis sistem persekolahan yang dikenalpasti adalah Sekolah Tunas Bakti di bawah Jabatan Kebajikan Masyarakat Malaysia dan Sekolah Henry Gurney di bawah Jabatan Penjara Malaysia. Pemulihan secara pendidikan dapat membantu memulihkan mereka dari segi tingkah laku, kemahiran hidup dan membina keyakinan diri supaya mereka dapat berhadapan dengan orang luar apabila dibebaskan daripada pusat pemulihan. Antara program pemulihan yang dikenalpasti dilaksanakan di Malaysia adalah Program Pemulihan Akhlak. Dalam memastikan program pemulihan dilaksanakan dengan berkesan adalah

penting untuk mengetahui tentang faktor-faktor pelaksanaan program pemulihan yang efektif untuk pesalah kanak-kanak.

Terdapat banyak faktor kejayaan pelaksanaan program pemulihan untuk pesalah kanak-kanak. Namun begitu, artikel ini hanya membincangkan beberapa faktor sahaja yang dikenal pasti membawa kepada kelancaran dan akhir sekali mencapai objektif sesebuah program pemulihan akhlak. Antara faktor-faktor yang diberi penekanan adalah dari aspek penyediaan kemudahan fizikal, kemahiran pelaksana program, sikap pelaksana program, proses pengajaran, sokongan pentadbir serta penilaian program.

METODOLOGI

Artikel berbentuk konsep ini adalah berasaskan analisis kandungan iaitu melalui pembacaan artikel-artikel jurnal dan buku-buku berkaitan dengan pelaksanaan program pemulihan yang telah dijalankan di Malaysia dan di beberapa buah negara di barat. Artikel yang berkaitan dengan program pemulihan akhlak ini juga telah dicari menggunakan beberapa kata kunci melalui enjin carian Internet. Istilah seperti “program pemulihan akhlak”, keberkesanan program pemulihan” dan “pesalah kanak-kanak” telah digunakan sebagai kata kunci pencarian maklumat. Pencarian sumber-sumber berkaitan program pemulihan akhlak yang berkesan ini dilakukan secara *snowball searching*. Kebanyakan sumber pencarian tentang topik ini bermula tahun dari 1990 hingga 2015. Selain itu, kaedah kepustakaan juga telah digunakan untuk maklumat yang lebih mendalam mengenai pelaksanaan program pemulihan akhlak yang berkesan khususnya untuk pesalah kanak-kanak.

FAKTOR- FAKTOR KEBERKESANAN PELAKSANAAN PROGRAM PEMULIHAN AKHLAK UNTUK PESALAH KANAK-KANAK

Dalam konteks pelaksanaan program yang berbentuk pemulihan; ia melibatkan beberapa faktor bagi menjayakan pelaksanaan program tersebut. Antaranya ialah dari aspek penyediaan kemudahan fizikal, kemahiran pelaksana program, sikap pelaksana program, proses pengajaran, sokongan pentadbir dan penilaian program tersebut (Pawlak & Vinter, 2004; Fatimah Tambi, 2009).

Antara perkara yang perlu diambil berat dalam program pemulihan adalah penyediaan kemudahan fizikal yang bersesuaian untuk pesalah kanak-kanak. Namun sejauh mana kemudahan tersebut disediakan oleh pihak bertanggungjawab atau pihak penganjur program berkenaan mampu menyediakan dan menampung kumpulan sasaran. Isu kesesuaian dan kecukupan kemudahan merupakan perkara penting yang perlu diambilkira semasa merancang dan mengimplementasi program pemulihan. Ini bagi memastikan objektif program pemulihan tercapai tanpa permasalahan berkaitan kemudahan fizikal program.

Sesebuah program pemulihan akhlak yang efektif dipengaruhi oleh faktor sumber-sumber program seperti penglibatan pelaksana program dan sokongan pentadbir (Bartollas & Schmallegger, 2014). Faktor pelaksana program atau tenaga pekerja dan sokongan pentadbir dilihat boleh menimbulkan isu dan permasalahan jika mereka tidak atau kurang memainkan peranan dalam mencapai matlamat dan objektif program pemulihan. Antara permasalahan yang dihadapi oleh pelaksana-pelaksana program sosial adalah kekurangan latihan (Castle & Martin 2006; Schaufeli & Peeters 2000) dan mengalami tekanan serta keyakinan yang rendah

dalam melaksanakan program pemulihan (Well et al. 2008; Schaufeli & Peeters 2000). Selain itu, permasalahan juga dikatakan berpunca daripada sokongan pentadbir yang kurang menggalakkan (Schaufeli & Peeters 2000; Brower 2013), kekurangan pengalaman dalam proses pengajaran dan pemulihan (Brower 2013) serta cabaran yang dialami oleh pelaksana program dalam menerapkan nilai-nilai murni kepada pelajar (Mohamad Khairi & Asmawati 2010); lebih-lebih lagi dalam kalangan pesalah kanak-kanak yang terlibat dengan jenayah. Oleh itu, artikel ini membincangkan faktor-faktor pelaksanaan program pemulihan sosial berdasarkan kajian-kajian lepas dan penulisan yang terdahulu.

Penyediaan kemudahan fizikal

Faktor sumber program adalah antara faktor yang paling mempengaruhi keberkesanan pelaksanaan sesebuah program. Menurut pengkaji Hawley dan Rollie (2007), Leithwood (2007) serta Maxwell (2016) bahawa peruntukan sumber, penyediaan serta pengurusan sumber-sumber program adalah perkara utama dalam menjayakan sesebuah program. Antara sumber-sumber program yang memainkan peranan penting dalam keberkesanan pelaksanaan program adalah sumber kewangan, sumber manusia dan sumber kemudahan fizikal program. Namun dalam artikel ini, perbincangan sumber program yang diberi fokus adalah kemudahan fizikal yang berkualiti, mencukupi dan bersesuaian dengan keperluan kumpulan sasaran.

Mengambil contoh program pendidikan, ciri-ciri sumber program perlu menepati dan bersesuaian dengan kehendak kumpulan sasaran (Briault 1974). Antara kemudahan fizikal yang perlu disediakan adalah reka bentuk bangunan sekolah yang sesuai, kelengkapan perabot seperti kerusi dan meja, kantin sekolah, kelas atau tempat pembelajaran, bahan rujukan, alat bantu mengajar serta bekalan air dan bekalan elektrik. Sumber-sumber ini perlulah dinilai bagi melihat sejauh mana kecukupan dan kesesuaian sumber ini digunakan dalam mencapai objektif program. Dalam konteks program pemulihan pesalah kanak-kanak terutamanya yang berbentuk pendidikan, ciri-ciri ini perlu diambil kira untuk menjayakan program tersebut. Ini bagi memastikan persekitaran yang kondusif untuk pesalah kanak-kanak menjalani pemulihan serta pembelajaran di pusat pemulihan. Antara pengkaji tempatan yang mengkaji tentang pelaksanaan program pemulihan adalah Azizi dan Yow Kiew Geok pada tahun 2004. Kajian tersebut bertujuan untuk melihat keberkesanan program pemulihan akhlak di Pusat Perlindungan Wanita dan Gadis. Salah satu objektif kajiannya adalah untuk mengkaji penyediaan kemudahan di pusat perlindungan tersebut. Sampel kajian melibatkan penghuni di pusat perlindungan tersebut iaitu seramai 366 orang responden. Kajiannya adalah berbentuk survei. Dapatan kajian menunjukkan tahap kepuasan responden terhadap penyediaan kemudahan dan kelengkapan pelaksanaan program di pusat pemulihan adalah pada tahap sederhana dan memerlukan kerja-kerja penambahbaikan program dari aspek penyediaan kemudahan fizikal program.

Selain itu, kajian lain yang bersangkutan paut dengan faktor pelaksanaan program juga dikaji oleh Siti Hajar (2006). Objektif kajian Siti Hajar (2006) adalah berkaitan dengan program penjagaan sosial untuk kanak-kanak yang berisiko. Kajiannya berbentuk tinjauan; untuk mengkaji kesignifikan kesesuaian dan latar tempat (setting) yang fleksibel dengan menangani masalah tingkah laku kanak-kanak berisiko. Responden yang terlibat adalah seramai 1434 orang kanak-kanak yang dipilih di negeri Johor. Dapatan kajian telah menunjukkan bahawa terdapat hubungan signifikan di antara kemudahan yang disediakan dalam program penjagaan dengan tahap menangani masalah tingkah laku kanak-kanak

berisiko. Ini menunjukkan pelaksanaan program mencapai objektif sekiranya kemudahan fizikal yang disediakan bersesuaian serta menepati dengan keperluan kumpulan sasar.

Salah satu pusat pemulihan akhlak yang dikhaskan untuk pesalah kanak-kanak di Malaysia ialah Sekolah Henry Gurney; yang mana pusat pemulihan tersebut menitikberatkan beberapa kriteria kemudahan fizikal seperti yang dinyatakan dalam Dasar Pendidikan Kebangsaan. Antaranya ialah pembinaan pusat pemulihan yang melibatkan dalam kawasan keselamatan atau kawasan larangan (Jabatan Penjara Malaysia, 2009). Selain itu, penempatan asrama atau blok penempatan pelajar dibina berhampiran dengan blok pembelajaran (Jabatan Penjara Malaysia, 2009). Perkara ini selari dengan pendekatan yang diwujudkan oleh sekolah yang menyediakan kemudahan asrama untuk pelajarinya. Penyediaan kemudahan ini dilihat membantu guru melaksanakan aktiviti kurikulum dan kokurikulum dengan lebih mudah (Jabatan Penjara Malaysia, 2009).

Kemahiran pelaksana program

Kemahiran pelaksana program bermaksud kemahiran atau kebolehan pekerja dalam bidang pekerjaan mereka. Dalam konteks pemulihan, kemahiran ini adalah merupakan antara salah satu faktor yang penting dalam memastikan keberkesanan pelaksanaan sesebuah program pemulihan (Gornik, 2002; Gendreau, Goggin & Smith, 1999; Hollin, Epps & Kendrick, 1995). Menurut Henggeler et al., (1992), faktor kemahiran ini mempunyai kaitan langsung dengan pengurangan jenayah berulang dalam kalangan penjenayah. Ini adalah kerana pelaksana program yang mahir mampu memberi impak positif terhadap perubahan tingkah laku negatif kanak-kanak. Selain itu, ia dapat mengurangkan kadar jenayah berulang dalam kalangan mereka. Oleh itu, sangat penting untuk membangunkan kemahiran sumber tenaga manusia dalam bidang pemulihan akhlak. Antara cara untuk membangunkan kemahiran pelaksana program di pusat pemulihan khususnya adalah melalui latihan, bengkel dan seumpamanya bagi menjamin pemantapan dan pengukuhan insan supaya menjadi lebih inovatif dan kreatif dalam menjalankan tanggungjawab masing-masing (Chek Mat, 2010; Gendreau, Goggin & Smith, 1999; Hollin, Epps & Kendrick, 1995).

Satu kajian oleh Peter et al., (2008) telah dilakukan untuk mengkaji keberkesanan Program Latihan Kaunseling ke atas 106 pelaksana-pelaksana program pemulihan akhlak di pusat latihan pemulihan di Taiwan dan kesannya ke atas pelaksanaan program pemulihan. Hasil kajian telah menunjukkan program kaunseling yang disertai oleh responden memberi impak yang positif yang mana tahap kemahiran mereka dikatakan meningkat. Dapatan juga telah menunjukkan kemahiran yang mereka perolehi daripada program kaunseling memberi impak langsung kepada keberkesanan pelaksanaan program pemulihan yang dikendalikan oleh pelaksana tersebut di pusat pemulihan tersebut.

Kajian tempatan oleh Bahagian Perancangan dan Penyelidikan Dasar Pendidikan, Kementerian Pelajaran Malaysia pada tahun 2002 pula telah membuktikan bahawa kemahiran pelaksana program mempengaruhi pelaksanaan sesebuah program. Salah satu objektif kajian tersebut adalah untuk mengkaji kemahiran dalam kalangan tenaga pengajar pemulihan khas. Dapatan kajian telah menunjukkan bahawa kekurangan latihan dalam kalangan guru pemulihan akan menyebabkan kegagalan pelaksanaan program pemulihan. Bahagian Perancangan dan Penyelidikan Dasar Penyelidikan (2002) juga menyarankan kemahiran guru pemulihan perlulah sentiasa diberi latihan dari semasa ke semasa agar guru-guru pemulihan memperoleh input yang baru untuk memahirkan mereka dalam memulihkan pelajar terutamanya pelajar yang bermasalah.

Sikap pelaksana program

Selain daripada faktor kemahiran dalam melakukan tugas, pelaksanaan sesebuah program juga dipengaruhi oleh sikap seseorang pekerja terhadap program yang dijalankan. Salah satu elemen sikap pekerja terhadap tugasnya adalah kepuasan terhadap kerja (Greenberg & Baron, 2003).

Kepuasan kerja yang dimaksudkan disini ialah sikap positif atau negatif seseorang individu terhadap pekerjaan mereka (Greenberg & Baron, 2003). Dalam konteks program pemulihan, sikap positif, galakan dan pujian daripada guru pemulihan adalah sangat penting untuk memulihkan pelajar serta meningkatkan keyakinan pelajar (Vernon, 1962). Seperti dalam kajian Robiah Kulop Hamzah (1988), dapatan kajian menunjukkan ketidakberkesanan program pemulihan di sekolah pemulihan khas adalah kerana faktor sikap seseorang guru. Keengganan guru mematuhi peraturan yang ditetapkan oleh sekolah dan mengasingkan diri daripada terlibat dalam aktiviti-aktiviti pemulihan di sekolah menyebabkan program pemulihan khas tidak berjaya dilaksanakan dengan berkesan ke atas pelajar-pelajar khas (Robiah, 1988).

Satu kajian oleh Teske dan Williamson (1979) telah dijalankan untuk mengkaji sikap pekerja atau pegawai pemulihan yang melaksanakan program pemulihan akhlak di Jabatan Pemulihan Texas, Amerika Syarikat. Kajian berbentuk tinjauan ini telah dilakukan dalam kalangan 347 pegawai pemulihan. Dapatan kajian menunjukkan sikap positif dalam kalangan pegawai pemulihan terhadap kerjaya mereka mempunyai hubungan signifikan dengan tahap pendidikan, pendapatan, tugas yang diberikan dan umur pekerja tersebut. Tahap pendidikan yang tinggi, pendapatan yang setimpal dengan tugas yang diberikan serta pengalaman yang banyak dalam bidang pemulihan mempengaruhi sikap positif mereka terhadap pekerjaan mereka dalam bidang pemulihan. Dapatan kajian ini juga menunjukkan bahawa faktor-faktor ini turut memberi kesan positif ke atas keberkesanan sesebuah program pemulihan.

Proses pengajaran

Dalam konteks pemulihan, pengajaran adalah satu aktiviti yang dilakukan bersama guru dan pelajarnya dalam usaha memulihkan pelajar terutamanya dari apek tingkah laku mereka. Dalam proses pengajaran, ia memerlukan teknik untuk mengajar pelajar-pelajar secara berkesan; apatah lagi untuk memulihkan pesalah kanak-kanak di pusat pemulihan akhlak. Oleh itu, satu model pengajaran yang dilihat berkesan untuk diaplikasikan dalam pengajaran untuk pemulihan adalah Model Pengajaran oleh Slavin (1984). Antara elemen yang ditekankan dalam Model Slavin (1984) adalah kualiti pengajaran, aras pengajaran yang sesuai dan masa pengajaran dan pembelajaran.

Bagi kualiti pengajaran, ia merangkumi kemahiran penyampaian dan persembahan maklumat supaya pelajar mudah memahami apa yang diajar. Dalam erti kata lain, guru seharusnya menyampaikan isi-isi pengajaran secara tersusun dan sistematik (Kallison, 1986) dengan menggunakan bahasa yang mudah dan jelas (Land, 1987). Selain itu, para guru hendaklah memberi penerangan yang jelas, contoh-contoh yang bersesuaian dan menggunakan alat bantu mengajar bagi menerangkan sesuatu konsep (Hiebert et al., 1991).

Pada tahun 2011, satu kajian oleh Noor Hafizah dan Fakrul Adabi Abdul (2011) telah dilakukan untuk mengkaji aspek pelaksanaan program agama di pusat-pusat pemulihan

akhlak di bawah Jabatan Kebajikan Malaysia iaitu Asrama Akhlak, Taman Seri Putri dan Sekolah Tunas Bakti. Kajian berbentuk kuantitatif ini telah melibatkan 289 responden; iaitu dalam kalangan pelatih di pusat-pusat pemulihan berkenaan. Salah satu objektif kajian yang dilakukan adalah untuk mengkaji kualiti pengajaran program agama. Dapatan kajian menunjukkan bahawa 47.2 peratus sangat bersetuju bahawa kualiti pengajaran agama mempengaruhi pelaksanaan program agama yang dijalankan. Menurut responden pengajaran agama yang dijalankan adalah perlu untuk mereka pelajari dan banyak pengajaran yang dapat diperolehi dalam pengajaran tersebut. Ini menunjukkan elemen kualiti pengajaran mampu mempengaruhi pelaksanaan sesebuah program terutamanya program berbentuk pemulihan.

Bagi aras pengajaran yang sesuai pula, guru perlu memastikan pelajar dapat mempelajari dan memahami mata pelajaran yang diajarkan. Pengajaran mestilah sesuai dengan kebolehan dan keupayaan pelajar (Fatimah Tambi, 2009). Noor Hafizah dan Fakrul Adabi (2011) mendapati 44.8 peratus daripada responden (pelatih) bersetuju bahawa modul pengajaran yang digunakan adalah bersesuaian dengan keupayaan mereka di pusat pemulihan. Selain itu, kajian lepas oleh Fijwala, Palasinski dan Shortland (2014); Katsiyannis et al. (2008) dan Hasan Bahrom (2004) menunjukkan pesalah kanak-kanak yang dimasuk ke pusat pemulihan berasal daripada golongan yang mempunyai masalah pembelajaran, prestasi akademik yang kurang memuaskan malah ada juga yang tercicir daripada persekolahan. Ini bermakna, kesesuaian dalam pembelajaran dan pemulihan mereka di pusat pemulihan perlulah bersesuaian dengan latar belakang dan keupayaan mereka. Jika pengajaran yang dilaksanakan tidak bersesuaian dengan keupayaan mereka, ini boleh menyebabkan mereka merasakan pembelajaran adalah payah, tidak menyeronokkan dan membosankan. Ini juga menyebabkan mereka tidak berminat untuk berada di pusat pemulihan. Permasalahan-permasalahan ini boleh menyebabkan ketidakberkesanan sesuatu program pemulihan.

Elemen yang ke tiga dalam Model Pengajaran Slavin (1984) adalah faktor masa pengajaran dan pembelajaran. Masa yang cukup adalah sangat penting untuk pelajar mempelajari sesuatu kemahiran dan proses pemulihan (Fatimah, 2009). Proses pemulihan bukanlah sesuatu perkara yang mudah dan singkat tetapi satu proses yang mengambil masa yang agak lama. Noor Hafizah dan Fakrul Adabi Abdul (2011) telah mengkaji aspek masa yang dilaksanakan dalam program agama di pusat pemulihan dan mendapati seramai 34.6 peratus responden menyatakan bahawa program agama dilakukan sebanyak 1 hingga 2 kali seminggu. Masa untuk program agama perlulah dipertingkatkan untuk pengajaran yang berkesan. Berdasarkan temu bual bersama pegawai (guru agama), pelaksanaan program agama secara konsisten dapat membantu secara tidak langsung dalam proses pemulihan atau terapi kepada pelatih khususnya dalam pemulihan jiwa (Noor Hafizah & Fakrul Adabi Abdul, 2011).

Dapatan kajian Noor Hafizah dan Fakrul Adabi Abdul (2011) juga menunjukkan terdapat permasalahan yang timbul dalam proses pelaksanaan yang mana jumlah pelatih yang ramai dengan hanya seorang guru agama yang ditugaskan menyebabkan program agama tidak dapat dilaksanakan mengikut jadual masa yang ditetapkan. Daripada apa yang dibincangkan, dapat dilihat faktor masa juga mempengaruhi pelaksanaan program pemulihan. Peruntukan masa untuk program pemulihan perlulah mencukupi agar proses pemulihan dapat dilaksanakan dan mencapai objektif program. Sekiranya masa pengajaran dan pembelajaran tidak mencukupi, kemungkinan proses pemulihan ke atas mereka tidak berkesan secara sepenuhnya. Ketidacukupan masa untuk pemulihan menyebabkan mereka tidak menerima input-input pengajaran yang positif secara keseluruhannya.

Sokongan pentadbir

Sokongan pentadbir juga merupakan salah satu faktor dalam menjayakan pelaksanaan program pemulihan akhlak secara berkesan. Menurut Hollin et al., (1995), salah satu elemen dalam pembentukan program pengurusan tingkah laku pesalah kanak-kanak adalah sokongan daripada pihak pentadbir program. Sokongan pentadbir program di sesebuah sekolah atau institusi melibatkan kepimpinan daripada ketua, guru besar atau pengetua sekolah (Fatimah, 2009) dan pegawai-pegawai pentadbir atau organisasi yang berkenaan dengan program tersebut. Antara bentuk sokongan dalam pelaksanaan program pemulihan adalah komitmen, minat, penyediaan sumber kewangan, sumber manusia, penyediaan kemudahan fizikal, penekanan kerjasama dan sumbangan serta penghargaan kepada pelaksana program. Kajian Lambert et al., (2012) menunjukkan bahawa sokongan pentadbir sangat penting kepada pelaksana-pelaksana yang melaksanakan program pemulihan. Ini kerana pelaksana program pemulihan mudah berasa tertekan dengan tugas mereka dan mereka memerlukan sokongan pentadbir untuk berasa yakin serta bersemangat untuk melaksanakan tugas mereka (Lambert et al., 2012).

Salah satu kajian mengenai sokongan pentadbir telah dilakukan oleh kajian Forman et al., (2009) untuk mengkaji pengaruh sokongan pentadbir program dalam membantu pelaksanaan program di sekolah-sekolah di United State. Kajian Forman et al., (2008) yang berbentuk kualitatif melibatkan seramai 29 orang perancang program daripada pelbagai agensi. Teknik pengumpulan data dilakukan melalui temu bual menerusi perbualan telefon dan perbualan direkodkan. Hasil kajiannya menunjukkan majoriti (79%) responden yang terlibat dalam temu bual kajian bersetuju bahawa kepimpinan dan sikap pentadbir atau pengetua di sekolah berperanan penting dalam pelaksanaan program yang berkesan di sesebuah sekolah. Manakala, sebanyak 37 peratus responden berpendapat bahawa pentadbir program perlu mempunyai kepercayaan dan sikap positif terhadap pelaksanaan program. Seterusnya, 29 peratus responden pula mengatakan bahawa pihak pentadbir mempunyai kurang pengetahuan tentang pelaksanaan program. Manakala, sebanyak 37 peratus responden mengatakan bahawa terdapat pihak pentadbir program yang tidak mahu mengambil tahu tentang pelaksanaan program. Forman et al., (2008) menyimpulkan permasalahan-permasalahan tersebut adalah faktor-faktor halangan pelaksanaan sesebuah program.

Memetik kajian Koh Boh Boon (1991) yang meninjau faktor sokongan pentadbir dalam program pemulihan khas, dapatan kajiannya menunjukkan terdapat segelintir pentadbir seperti guru besar sekolah; kurang memahami objektif program serta kurang mengambil berat tentang keselesaan, kelengkapan kemudahan bilik pemulihan khas. Koh Boh Boon (1991) membuat kesimpulan ke atas kajiannya bahawa kepimpinan guru besar sekolah kurang memuaskan dari aspek peranan ikhtisas, pentadbiran, perhubungan dan sikap terhadap pelaksanaan program pemulihan khas. Sedangkan kejayaan sesebuah program yang dilakukan di sekolah dipengaruhi oleh kepimpinan guru besar atau pengetua (Ysseldyke & Algozzine, 1992).

Selain itu, kajian Robiah Kulop Hamzah (1988) pula menunjukkan guru pemulihan khas sering kali sukar untuk mendapatkan kerjasama dan sokongan daripada pihak pentadbir sekolah. Mereka juga didapati dibebankan dengan terlalu banyak tugas yang tidak mempunyai kaitan dengan pemulihan khas (Robiah Kulop Hamzah, 1997). Guru pemulihan khas juga didapati sukar untuk mendapat rujukan, cadangan, maklumat dan teknik yang boleh membantu mempertingkatkan pengajaran dalam kelas pemulihan (Robiah Kulop Hamzah, 1997). Kajian Alma Harris (1996) pula menunjukkan guru yang mendapat sokongan daripada

pihak pentadbir akan memberi kesan positif dari aspek prestasi dan kualiti pengajaran seseorang guru pemulihan khas. Ini menunjukkan faktor sokongan pentadbir juga adalah faktor penting dalam pelaksanaan sesebuah program. Berdasarkan konsep serta kajian lepas mengenai sokongan pentadbir ini, ia menunjukkan bahawa sokongan pentadbir merupakan penggerak sesuatu organisasi dan sesebuah pelaksanaan program.

Penilaian program

Penilaian adalah satu kaedah yang digunakan untuk mengukur pencapaian sesuatu matlamat (Stufflebeam, 1994). Menurut McNamara (1998) pula penilaian merupakan proses menyediakan maklumat untuk membuat keputusan terhadap sesuatu perkara yang dinilai. Dalam konteks sesebuah program, Reeves (1994) menyatakan penilaian merupakan proses mengenal pasti sejauh mana sesebuah program dijalankan berkesan terhadap organisasinya. Penilaian yang dibuat terhadap sesuatu program adalah merangkumi aspek-aspek kualiti, pencapaian objektifnya dan juga impak atau hasil program yang telah dijalankan (Bramley, 1996). Kesemua maklumat mengenai aspek-aspek penilaian ini dapat membantu penilai memahami apa yang perlu dilakukan dan memberi panduan untuk melakukan penambahbaikan terhadap program pada masa depan (White & Coventry, 2000). Penilaian program melibatkan penilaian terhadap satu atau beberapa domain-domain seperti keperluan program, reka bentuk program, pelaksanaan dan penyampaian perkhidmatan, kesan atau hasil serta keberkesanan program (Royse et al., 2001). Dalam konteks program pemulihan akhlak pesalah kanak-kanak, penilaian adalah salah satu elemen penting bagi memastikan pelaksanaan program sentiasa berjalan dengan lancar. Penilaian program pemulihan merujuk kepada proses mencari maklumat tentang sumber, pelaksanaan dan keberkesanan program pemulihan akhlak untuk pesalah kanak-kanak. Penilaian program pemulihan ini juga perlulah dilakukan dari semasa ke semasa. Penilaian ini dikenali sebagai Penilaian Formatif; iaitu penilaian yang dilaksanakan secara berterusan (Scriven, 1991). Ini bagi mengenal pasti mana-mana kelemahan program bagi melaksanakan program yang lebih berkesan untuk pesalah kanak-kanak. Royse et al., (2001) mencadangkan penilaian program perlu dilakukan untuk mencadangkan idea-idea baharu ke atas pelaksanaan intervensi, walaupun program yang dijalankan tersebut tidak terdapat sebarang kelemahan. Sekiranya penilaian program tidak dilakukan, keberkesanan sesebuah program ke atas golongan sasaran sukar untuk diukur. Selain itu, objektif program juga tidak dapat dikenal pasti sama ada tercapai atau sebaliknya. Kegagalan program juga mungkin berlaku jika penilaian tidak dilaksanakan.

Banyak kajian lepas mengenai penilaian program pemulihan akhlak di pusat-pusat pemulihan akhlak dikaji oleh pengkaji-pengkaji tempatan seperti Azizi dan Geok (2004), Azizi dan Jesmin (2008), Muhammad Rashid dan Dayana Farzeeha (2010), Rokiah Ismail (2010), Abdul Halim (2000), Noor Hafizah dan Fakrul Adabi Abdul (2011) dan Yusof dan Nur Athirah (2009). Dapatan-dapatan kajian mereka menunjukkan program pemulihan akhlak yang dijalankan di pusat-pusat pemulihan kurang berkesan; terutamanya dalam Program Vokasional, Program Ko-kurikulum dan Program Bimbingan dan Kaunseling. Kebanyakan dapatan mereka adalah hasil daripada penilaian terhadap persepsi dalam kalangan pesalah kanak-kanak yang menjalani proses pemulihan tersebut. Kajian-kajian lepas mengenai penilaian program pemulihan akhlak menunjukkan elemen penilaian adalah sangat penting dalam memastikan keberkesanan program pemulihan. Penilaian program ini dapat mengenalpasti kelemahan dan kekuatan program serta dapat mengenalpasti elemen-elemen program yang perlu penambahbaikan. Namun demikian, penilaian pelaksanaan program pemulihan akhlak perlu dilakukan secara komprehensif iaitu dari aspek perancangan, sumber,

pelaksanaan dan hasil program tersebut bagi memastikan program yang dilaksanakan berkesan dan mencapai matlamat program.

KESIMPULAN

Daripada hasil tinjauan kajian yang diperoleh daripada beberapa penyelidik, didapati bahawa elemen-elemen pelaksanaan program pemulihan yang dibincang adalah merupakan faktor-faktor pelaksanaan program pemulihan yang berkesan. Faktor-faktor tersebut adalah kemudahan fizikal, kemahiran pelaksana program, sikap pelaksana program, proses pengajaran, sokongan pentadbir dan penilaian program. Faktor-faktor ini adalah penting kepada perancang program untuk memastikan pelaksanaan program pemulihan berjaya mencapai objektif program. Ini juga memberi implikasi yang besar kepada amalan atau praktis kerja sosial dalam meningkatkan mutu perkhidmatan atau intervensi pemulihan serta mengupayakan golongan profesional khususnya pekerja sosial terhadap perkhidmatan pemulihan. Seterusnya, program yang berkesan ini memberi manfaat dalam mengatasi masalah sosial seperti masalah tingkah laku negatif kanak-kanak dan masalah pengulangan semula jenayah.

RUJUKAN

- Abdul Halim. 2000. *Persepsi Pelatih- Pelatih Lelaki Di Sekolah Tunas Bakti Sg. Besi Terhadap Program Latihan Kemahiran Vokasional*. Universiti Teknologi Malaysia: Tesis Sarjana. Tidak Diterbitkan.
- Alma Harris. 1996. Raising levels of pupils' achievement through school improvement: support for learning. *British Journal of Learning Support* 11 (2): 15-19.
- Azizi., & Jesmin. 2008. *Keberkesanan Program-Program Pemulihan Tingkah laku Di Taman Seri Putri. Batu Gajah Dan Kompleks Dar-Assa'adah*. Universiti Teknologi Malaysia.
- Azizi., & Yow Kiaw Geok. 2004. *Keberkesanan Program Pemulihan Akhlak di Sekolah Henry Gurney Tunas Bakti*. In: Seminar antarabangsa Nilai Dalam komuniti Pasca modenisme (SIVIC 2004) Hotel City Bayviw. Langkawi. (Unpublished).
- Bahagian Perancangan dan Penyelidikan Dasar Pendidikan, Kementerian Pelajaran Malaysia. 2002. *Laporan kajian pelaksanaan program pemulihan khas di sekolah rendah*. Kuala Lumpur.
- Bartollas, C.& Schmallegger, F. 2014. *Juvenile Delinquency*. Edition-9. New Jersey: Pearson.
- Barton, R. 1999. Psychosocial rehabilitation services in community support systems. A review of outcomes and policy recommendations. *Psychiatric Services* 50 (4): 525 – 534.
- Bramley, P. 1996. *Evaluation of training effectiveness: benchmarking your training activity against best practice*. Ed. Ke-2. London: McGraw-Hill.

- Briault, E.W.H. 1974. *Allocation and management of resources in schools*. London: Council for Educational Technology for the United Kingdom.
- Brower, J. 2013. *Correctional officer wellness and safety literature review*. U.S. Department of Justice Office Programs Diagnostic Centre.
- Castle, T.L. & Martin, J.S. 2006. Occupational hazard: predictor of stress among jail correctional officers. *American journal of criminal justice* 31(1): 65-80.
- Chek Mat. 2010. *Pengurusan Modul Latihan Profesional*. Kuala Lumpur: Utusan Publications & Distributors Sdn Bhd.
- Cronbach, L. J., Ambron, S. R., Dornbusch, S. M., Hess, R. D., Hornick, R. C., Philips, D. C., et al. 1985. *Toward reform of program evaluation* (Ed. First). San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Darussalam Budin. 2014. Pendidikan Juvana di Jabatan Penjara Malaysia: Dasar, Hala Tuju, Pelaksanaan dan Cabaran. *Jurnal Hadhari* 6(1): 87-104.
- Fatimah Tambi. 2009. Penilaian Pelaksanaan Program Pemulihan Khas Di Sekolah-Sekolah Rendah di Negeri Selangor Daripada Perspektif Guru Besar dan Guru Pemulihan Khas. Tesis Ph.D. Universiti Kebangsaan Malaysia.
- Fijwala, S., Palasinski, M. & Shortland, N. 2014. The basic determinants of perceived increase in violent, sexual and benefit fraud crimes. *Safer communities* 13(4): 180-188.
- Forman, S. G., Olin. Serene., Hoagwood, K.E. & Saka, N. 2009. Evidence-Based Interventions in Schools: Developers' Views of Implementation Barriers and Facilitators. *School Mental Health*. 1:26-36.
- Gendreau, P., Goggin, C. & Smith, P. 1999. The Forgotten Issue in Effective Correctional Treatment: Program Implementation. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 43(2): 180-187.
- Gendreau, P. & Ross, R.R. 1987. Meta-analysis of rehabilitation programs for juvenile delinquents: A brief report. *Criminal Justice and Behavior* 17: 134-142.
- Gornik, M. 2002. Moving from correctional program to correctional strategy: using proven practices to change criminal behaviour. *Journal on Community Corrections*, pg24- 33.
- Greenberg, J. & Baron, R. A. 2003. *Behavior in organizations 8th ed*. London: Prentice-Hall.
- Hasan Bahrom. 2004. Remaja, Kemiskinan dan Juvana Suatu Realiti?. *Seminar Antarabangsa Nilai Dalam Komuniti Pasca Modernisme (Sivic 2004)*, hlm 4-6.
- Hawley, W., & Rollie, D. L. (Eds.). (2007). *The Keys to Effective Schools: Educational Reform as Continuous Improvement* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Corwin Press.

- Henggeler, S. W., Gary B. M., & Linda A. S., "Family Preservation Using Multisystemic Therapy: An Effective Alternative to Incarcerating Serious Juvenile Offenders," *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol. 60, 1992, pp. 953-961.
- Hiebert, J., Wearne, D. & Taber, S. 1991. Fourth grader's gradual constructions of decimal fractions during instruction using different representation. *Elementary School Journal* 97: 321-341.
- Hollin, C.R., Epps, K.J., & Kendrick, D.J. 1995. *Managing behavioural treatment: Policy and practice with delinquent adolescent*. London: Routledge.
- Jabatan Penjara Malaysia. 2009. *Pekeliling Sektor Pendidikan Jabatan Penjara Malaysia: Dasar, Objektif dan Halatuju Pendidikan di Jabatan Penjara Malaysia*. Malaysia: Jabatan Penjara Malaysia.
- Kallison, J.M. 1986. Effect of lesson organization on achievement. *American Educational Research Journal* 23: 337-347.
- Katsiyannis, A., Ryan, J.B., Zhang, Dalun. & Spann, A. 2008. Juvenile Delinquency and Recidivism: The Impact of Academic Achievement. *Reading & Writing Quarterly* 24(2): 177-196.
- Kementerian Pelajaran Malaysia. 2012. *Dasar Pendidikan Kebangsaan*, Ed. ke-3. Shah Alam: Giga Wise Network.
- Koh Boh Boon. 1991. *Pengajaran pemulihan dalam Bahasa Malaysia*. Kuala Lumpur: Utusan Publication.
- Lambert, E.G., Hogan, N.L., Bellessa, S.M.B. & Jiang, S. 2012. Examining the relationship between supervisor and management trust and job burnout among correctional staff. *Criminal justice and behavior* 39(7): 938-957.
- Land, M.L. 1987. Vagueness and clarity. Dalam M.J. Dunkin (Ed). *International encyclopedia of teaching and teacher education*. New York: Pergam.
- Leithwood, K. 2002. Organizational conditions to support teaching and learning. Dalam Hawley, W. & Rollie, D. (Eds.), *The keys to effective schools* (pp. 97–110). Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
- Maxwell, L.E. 2016. School building condition, social climate, student attendance and academic achievement: A mediation model. *Journal of Environmental Psychology* 46: 206-216.
- Mohamad Khairi. & Asmawati. 2010. Peranan sekolah dan guru dalam pembangunan nilai menerusi penerapan nilai murni: satu sorotan. *Journal of General Studies* 11 : 117-130.
- Muhammad Rashid. & Dayana Farzeeha. 2010. *Persepsi Pelatih - Pelatih Lelaki Sekolah Henry Gurney, Telok Mas Melaka Terhadap Program Latihan Kemahiran Vokasional Yang Dijalankan*. Tidak Diterbitkan.

- McNamara, C. 1998. *Basic Guide to Program Evaluation*.
http://www.unm.edu/~egrong/web/docs/R3_Basic%20Guide%20to%20Program%20Evaluation.pdf.
- Noor Hafizah., & Fakhrul Adabi Abdul. 2011. Program Agama Di Institusi Pemulihan Akhlak Jabatan Kebajikan Masyarakat Malaysia(Jkmm) : Kajian Dari Aspek Pelaksanaan Dan Keberkesanan. *Jurnal Kemanusiaan* 23.
- Pawlak, E.J., & Vinter, R. D. 2004. *Designing & planning progrms for nonprofit & government organizations*. San Francisco : Jossey-Bass.
- Peter, J.D.P., Shih, H.D. & Karen, J.R. J. 2008. Effects of a competency-based counseling training program for correctional officers. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology* 52(6): 722-735.
- Reeves, M. 1994. *Evaluation of Training*. Petaling Jaya: Pelanduk Publications.
- Robiah Kulop Hamzah. 1988. *Fungsi dan masalah guru khas pemulihan di dua sekolah rendah di Selangor*. Disertasi Sarjana Pendidikan. Universiti Malaya.
- Robiah Kulop Hamzah. 1997. *Guru Khas Pemulihan: Fungsi dan Masalah*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Rokiah Ismail. 2010. Pemeraksanaan pengguna dadah dalam institusi pemulihan di Malaysia: Ke arah menjamin kesejahteraan individu dan masyarakat. *GEOGRAFIA Malaysian Journal of Society and Space* 6 (1): 31 - 49.
- Royse, D., Thyer, B. A., Padgett, D. K. & Logan, T. K. 2001. *Program evaluation - an introduction*. Ed. ke-3. Belmont, California: Brooks/Cole Thomson Learning.
- Schaufeli, W.B. & Peeters, M.C. 2000. Job stress and bournout among correctional officers: A literature review. *International Journal of Stress Management* 7(1): 19-48.
- Scriven, M. (1991). *Evaluation thesaurus* (4th ed.). Newbury Park, CA: Sage.
- Siti Hajar. 2006. *Program Penjagaan Sosial untuk Kanak-kanak Berisiko: Kajian Kes di Negeri Johor*. Tesis PhD. Universiti Malaya.
- Stufflebeam, D.L. 1994. Empowerment evaluation, objectivist evaluation and evaluation standard: where the future of evaluation should not go and where it needs to go. *Evaluation Practice* 15 (3): 321-380.
- Slavin, R.E. 1984. Meta-analysis in education: how has it been used?. *Educational researcher* 13 (8): 6-15.
- Teske, R.H.C. & Williamson, H.E. 1979. Correctional officers' attitudes toward selected treatment programs. *Criminal Justice Behavior* 6(1): 59-66.
- Vernon, M.D. 1962. *Backwardness in reading*. Harvard University Press- Cambridge Mass.

- Well, J.B., Minor, K.I., Angel, E., Matz, A.K. & Amato, N. 2009. Predictors of Job Stress Among Staff in Juvenile Correctional Facilities. *Criminal justice and behavior* 36(3): 245-258.
- White, R. & Coventry, G. 2000. *Evaluating Community Safety- A Guide*. Melbourne: Department of Justice, Victoria.
- Yusof ., & Nur Athirah. 2009. *Pembelajaran dalam Kalangan pelajar Sekolah Tunas Bakti (P) Sungai Lereh, Melaka*. Universiti Teknologi Malaysia.
- Ysseldyke, J.E. & Algozzine, C. 1992. *Critical issues in special and remedial education*. Boston: Houghton Mifflin.

Nama: Hezzrin Mohd Pauzi
Institusi: Univerisiti Kebangsaan Malaysia
E-mel: hezzrin@siswa.ukm.edu.my